

*Панченко Т.Ф.,
доктор архітектури, завідувач
кафедри ландшафтної архітектури
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ПЛАНУВАННЯ ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Преамбула. Нормативно-методичні документи, які сьогодні забезпечують процес проектування територій курортів, зон рекреації та туризму, об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення, значною мірою втратили свою актуальність не тільки у зв'язку з новими соціально-економічними умовами в Україні, але й зі змінами пріоритетів розвитку цієї галузі від кількісних до якісних показників та у зв'язку з різким обмеженням наукових досліджень за останні десятиліття.

Відомо, що регламенти, які є основою ДБН, інструкцій, довідників, посібників, методичних рекомендацій, вимагають еволюційних змін на основі перманентного здійснення науково-дослідних та експериментальних робіт, а також професійних обґрунтувань щодо визначення доцільності та сутності кожної зміни норми, розрахункового показника, правила чи порядку проектування. За умов, що «галузева» наука в науково-дослідних інститутах Мінрегіону України практично не розвивається, а передбачена законодавством «вузівська» наука за окремими напрямками поки що не відбулася, необхідно використовувати наявну інформаційну базу зарубіжних аналогів, дисертаційних досліджень та окремих опублікованих вітчизняних джерел.

Зауважимо, саме ці види наукової продукції є акумуляцією і практичного світового досвіду, і теоретичних досліджень, і експериментальної перевірки результатів, і впровадження нових технологій у проектування. Так, наприклад, при виконанні дисертацій поєднуються як творчий потенціал молодого покоління архітекторів, так і високий професіоналізм наукового керівництва, що сприяє ефективному розвитку науки. Однак сьогодні поки що немає упорядкованого переліку тем актуальних наукових та дисертаційних досліджень проблем розвитку регіонів, планування міст, забудови функціональних територій, необхідних для результативного розвитку архітектури і містобудування, які б виконувалися

на замовлення таких міністерств України, як Мінрегіон, Мінкультури і туризму, Мінекології та природних ресурсів тощо.

Саме це сприяло би системному, послідовному, обґрунтованому удосконаленню нормативно-правових актів України, адаптуванню їх до європейських вимог, збереженню спадкоємності наукових шкіл та професійному реагуванню на виклики сучасної архітектурно-містобудівної політики.

Що стосується конкретно курортно-рекреаційного та туристичного напрямків розвитку територій, то вони мають свої суттєві недоліки, які обумовлені відсутністю державної стратегії курортно-рекреаційного природокористування; деформацією структури споживання туристичних послуг з орієнтацією на виїзд в інші країни; стагнацією будівництва нових готельних закладів і сучасних транспортних об'єктів та незавершеністю упорядкування ділянок історичної забудови, реконструкції визначних пам'яток культурної спадщини тощо.

Зауважимо, що з огляду на перспективні напрямки щодо даного виду природокористування існують два протилежних підходи: перший – природоохоронний (обмежувальний), який передбачає переважно резервування курортно-рекреаційних територій за умов нового будівництва з використанням внутрішніх територіальних ресурсів, існуючих закладів, ущільнення забудови на ділянках понаднормативних розмірів, проведення сучасного благоустрою територій та технічної й архітектурної модернізації забудови; другий – конструктивний (реформістський), який передбачає освоєння нових курортно-рекреаційних територій, створення архітектурних комплексів зарубіжного зразка, осередків рекреаційного «біфункціонального житла», інших інноваційних об'єктів.

Для реалізації таких містобудівних підходів до розвитку територій з особливим статусом «земельного призначення» (оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, природоохоронного) підготовленої нормативно-методичної бази практично немає, що ставить важливі нормотворчі завдання: встановлення нової номенклатури всіх видів закладів та норм їх земельних ділянок (санаторно-курортних, готельних, туристичних, обслуговування тощо); перегляд нормативів необхідного персоналу при підвищенні стандартів обслуговування; розроблення легітимних норм для проектування рекреаційного «біфункціонального житла» тощо.

Існує також проблема нормативного врегулювання містобудівної діяльності на територіях, освоєння яких регламентується природоохоронним законодавством: це водоохоронні зони та прибережні захисні смуги; зони санітарної охорони курортів; території та об'єкти природно-заповідного фонду та ін.

Актуальність цієї проблеми обумовлена відсутністю кадастру земель оздоровчого, рекреаційного, природоохоронного та історико-культурного призначення, який би враховував не тільки площі земельних ділянок відповідних закладів та їх споруд, але й встановлені містобудівною документацією площі резервних курортно-рекреаційних земель, неосвоєних лікувально-оздоровчих місцевостей, охоронних зон об'єктів історико-культурної спадщини та природно-заповідного фонду тощо, які, якщо вони не надані у власність або користування громадянам чи юридичним особам, могли би перебувати у державному запасі земель до їх цільового освоєння у перспективі. Крім того, за останні десятиліття не реалізовано встановлення зовнішніх меж водоохоронних зон, зон санітарної охорони курортів, національних та регіональних парків, з якими пов'язані інтереси курортно-рекреаційного розвитку, а також не розроблено проектну документацію для більшої частини подібних територій України, в зв'язку з чим відсутні прогностичні дані щодо обсягів зарезервованих для даних функцій необхідних земельних ресурсів. Разом з тим згадаймо важливий документ, виконаний на державне замовлення і дотепер невідмінений, «Перелік і границі територій, що резервуються для організації зон лікування, відпочинку та туризму в УРСР», затверджений Постановою Ради Міністрів України УРСР (від 10.12.1977 № 606). До цього риторичне запитання: що сталося з цими землями, хто тепер їх власник і, взагалі, чи є вони землями оздоровчого, рекреаційного, природно-охоронного та історико-культурного призначення?

Загальновідомо, що більшість курортно-рекреаційних територій сьогодні знаходиться в системі землеволодінь та землекористувань численних установ, адміністрацій, приватних осіб, але за відсутності централізованої бази даних про їх реальні і потенційні площі та сучасне використання неможливо встановити істину. Тому на риторичне запитання відповідь очевидна – ці території залишились у «віртуальній реальності», у зв'язку з чим нормативний процес на сьогодні значно ускладнено, оскільки науково некоректно нормувати те, що невідомо (наявність курортно-рекреаційних та інших згаданих територій), або те, що знаходиться за межами юридичного права – землі (ділянки) лісового, водного, природоохоронного фондів, які не призначено для курортно-рекреаційного розвитку.

Попри все, реформування існуючої нормативної бази планування та проектування ландшафтно-рекреаційних територій вкрай необхідне, оскільки сьогодні стоїть актуальне питання, чи відповідають діючі правила і норми ДБН 360-92** сучасним умовам розвитку курортів, зон ре-

креації та туризму, новим земельним відносинам, ринковим реформам, екологічним вимогам?

Враховуючи вартість землі, енергоресурсів, нерухомості, процеси роздержавлення і приватизації та інші чинники, можна передбачити, що необхідні суттєві зміни як номенклатури об'єктів у цій сфері, так і норм їх територій.

Крім ДБН 360-92**, інші діючі нормативно-методичні документи з містобудівного проектування курортів, зон рекреації та туризму значною мірою також втратили своє регулятивне значення у зв'язку з новими пріоритетами європейського шляху розвитку, непередбаченими руйнівними наслідками нинішніх військових подій та соціально-економічними перетвореннями в Україні в частині реформування управління територіями та здійснення низки необхідних складних реформ.

Аналітичне обґрунтування нормативних змін у структурі ландшафтно-рекреаційних територій. З метою визначення нових позицій нормативного характеру, наведених у технічних кодексах, державних будівельних нормах, методичних рекомендаціях інших країн, автор здійснив аналіз структури та змісту чинних будівельних норм України (ДБН 360-92**) та інших нормативних актів з пропозиціями щодо складу і змісту нових державних будівельних норм України «Планування та забудова територій» стосовно розділу 9 «Ландшафтно-рекреаційні території» (табл. 1).

Таблиця 1

Результати порівняльного аналізу

Найменування документів інших країн	Найменування діючого документа, що коригується
Населенные пункты. Технический кодекс ТКП 45-3.01-116-2008 (02250). Градостроительство. Нормы планировки и застройки. Минск-2009.	Містобудування і забудова міських і сільських поселень, ДБН 360-92**. Київ-2012.
9. Ландшафтно-рекреационные территории. Основные требования. Озелененные территории населенных пунктов. Рекреационные территории пригородных зон. Особо охраняемые природные территории.	5. Ландшафтно-рекреаційна територія. Озеленені території міста. Зона відпочинку. Курортна зона. • За прикладом ТКП 45 (Білорусь) та СП 42 (Москва) доцільно включити у ДБН розділ «Природно-заповідні території».

Найменування документів інших країн	Найменування діючого документа, що коригується
<p>Позиції, які доцільно з цього документа включити до проекту ДБН:</p> <ul style="list-style-type: none"> – показники забезпеченості населення ландшафтно-рекреаційними територіями (табл. 9.1); – питома вага озелених територій (п. 9.2.1). <p>Доцільно включити у ДБН:</p> <ul style="list-style-type: none"> – показники мінімальної площі парків (п. 9.2.5); – показники рекреаційного навантаження (п. 9.2.6); – нормативні показники (пп. 9.2.9–9.2.14). 	<p>Доцільно:</p> <ul style="list-style-type: none"> • виключити пп. 5.1, 5.2, 5.5, 5.8, 5.9; • уніфікувати табл. 5.1, 5.1а; • виключити поняття «зелена зона» міста у зв'язку з її невизначеністю у проектних документах, а також відсутністю у ДБН Білорусі та Москви.
<p>СП 42.13330.2011. Планировка и застройка городских и сельских поселений. СниП 2.07.01-89*. Актуализованная редакция. Москва-2011.</p>	<p>У ДБН 360-92** дані показники частково наведені (табл. 5.1а), однак вони потребують уніфікації, зменшення кількості позицій; табл. 5.2 – необхідно переглянути (колегіально);</p>
<p>9. Зоны рекреационного назначения. Зоны особо охраняемых территорий.</p> <p>Доцільно звірити показники двох ДБН і скоригувати деякі їх значення в частині: озелених територій загального користування; спеціального призначення; територій озеленення житлової забудови (нових та в умовах реконструкції).</p>	<p>п. 5.16 – виключити або доопрацювати відповідно до сучасних вимог; табл. 5.3, 5.4 – спростити; табл. 5.5 – потребує експертної оцінки спеціаліста з транспорту; табл. 5.23 – необхідно скоригувати відповідно до нової номенклатури рекреаційних закладів та враховуючи зарубіжний досвід.</p>
<p>Нормы и правила проектирования планировки и застройки г. Москвы. МГСН 1.01-99. Москва-2000.</p>	<p>У ДБН 360-92** такого розділу, як «Приміські ландшафтно-рекреаційні території», немає; окремі позиції наведено у розділі «Зона відпочинку» (пп. 5.14–5.16).</p>
<p>7. Рекреационные территории. Озелененные территории. Парк; сад; бульвар; сквер.</p> <p>Доцільно включити з цього документа: нормативні показники парків, садів, скверів, бульварів (пп. 7.3–7.6, 7.8).</p>	<p>За прикладом МГСН 1 (Москва) доцільно включити у ДБН розділ «Приміські ландшафтно-рекреаційні території».</p> <p>За прикладом норм і правил для Москви доцільно більш чітко сформулювати пп. 5.7–5.10, виділивши окремо вимоги до організації парків, садів, скверів, бульварів.</p>

Найменування документів інших країн	Найменування діючого документа, що коригується
<p>Методические рекомендации по проектированию курортов и их центров, зон отдыха и туризма в системах населенных мест. – К.: КиевНИИПград, ИСЛГЧ – СРР, 1988. Румыния – Украина.</p>	
<p>Доцільно використати досвід Румунії в частині:</p> <ul style="list-style-type: none"> • нормативів персоналу для об'єктів рекреаційного обслуговування загального користування: для спортивних споруд; канатних споруд; об'єктів торгівлі; об'єктів дозвілля; • нормативів земельних ділянок для рекреаційних закладів, які у 3–5 разів нижчі, ніж у ДБН 360-92**; • скороченої номенклатури рекреаційних закладів; • показників площі озеленення функціональних елементів курортно-рекреаційної зони: на одне місце в закладі; на одне місце у приватному фонді. 	<ul style="list-style-type: none"> • Наведених категорій рекреаційного обслуговування в ДБН 360-92** немає. • У ДБН 360-92** номенклатура рекреаційних закладів становить 18 видів; за румунським досвідом вони можуть бути зменшені до 5–7 видів. <p>Досвід Румунії може бути врахований при коригуванні розділу «Установи і підприємства обслуговування», п. «Установи санаторно-курортні й оздоровчі, відпочинку й туризму», та заміні його назви на «Громадське обслуговування».</p>
<p>Методические рекомендации по развитию приморских курортно-рекреационных образований. – К.: КиевНИИПград, ЛенНИИПград, РПОВарна (НРБ), 1973. Болгария – Украина.</p>	
<p>Досвід Болгарії доцільно врахувати в частині:</p> <ul style="list-style-type: none"> • нормативів території (брутто) на 1 місце у комплексах: санаторних, рекреаційних, дитячих, міжнародних; • показників питомої ваги озеленених курортно-рекреаційних територій (не менше 50%); • показників площі пляжів на 1 місце, які значно вищі (у 3–8 разів), ніж у ДБН 360-92**. 	<p>Болгарський досвід доцільно використати для коригування діючих нормативів ДБН 360-92** (пп. 5.26, 5.27) (дод. 6.1) та доповнення їх деякими новими показниками.</p>
<p>Проектирование курортов и зон отдыха. Панченко Т.Ф. – К.: Будівельник, 1983. Украина.</p>	<p>Врахувати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • стадійну диференціацію норм курортно-рекреаційних територій для регіональних схем, генеральних планів та детального планування; • функціональну диференціацію норм курортно-рекреаційних територій – забудови, обслуговування, озеленення.
<p>Доцільно використати розрахункові показники, які наведено у розділі «Эффективность использования территорий курортов и зон отдыха».</p>	

Проблемні питання. Слід зазначити, що не всі пропозиції цього аналізу знайшли місце у новій редакції ДБН, але вони можуть бути використані при розробленні інших документів: «Містобудівного кодексу», третьої редакції «Довідника проектувальника. Містобудування» тощо. Пропозиції автора щодо розвитку системи нормативно-методичних документів у цій сфері представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Структура системи: правила; норми; стандарти; довідники з питань проектування курортів, зон рекреації та туризму, об'єктів культурної спадщини та природно-заповідного фонду

Рекомендовані типи нормативних документів	Існуючі вітчизняні та зарубіжні аналоги
Комплексний «Термінологічний словник»	<ul style="list-style-type: none"> • «Словник екологічних та ландшафтних термінів» (К., 2014) • «Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії» (К., 1998) • Словарь «Терминология рекреационного градостроительства» (М., 1987)
«Настанова»	<ul style="list-style-type: none"> • «Методика проектирования генпланов курортов, зон отдыха и туризма» (Румыния, 1983) • «Методика оценки ресурсов для различных форм рекреации» (Польша, 1968) • «Инструкция по планировке и застройке курортов и зон отдыха» (М., 1975)
«Довідник до ДБН»	<ul style="list-style-type: none"> • «Містобудування. Довідник проектувальника» (К., 2006) • «Планировка и застройка курортов и зон отдыха. Справочное пособие к СНиП» (М., 1989) • «Планински и морски курорти» (Болгария, 1975) • «Приморские рекреационные местности» (Польша, 1975)
«Методичні рекомендації»	<ul style="list-style-type: none"> • «Руководство по формированию курортно-рекреационных систем» (М., 1984)
Атлас ландшафтно-рекреаційних ресурсів України	<ul style="list-style-type: none"> • «Справочный атлас «Курорты и курортные ресурсы Грузинской ССР» (М., 1989)
Енциклопедія	<ul style="list-style-type: none"> • Энциклопедический словарь «Курорты» (М., 1983) • Енциклопедії курортів Албанії, Болгарії, Угорщини, Німеччини, Польщі, Румунії, Чехословаччини (1967)

Проведений аналіз засвідчив, що існують й інші проблеми, не охоплені поки що в жодному з регламентних документів. Це, зокрема, проблема комплексного містобудівного розвитку курортно-рекреаційних зон та місць розселення обслуговуючого персоналу і розміщення об'єктів комунального господарства, яка вимагає диференційованих нормативів та збалансованих пропорцій їх територій.

Приклад: наукові дослідження свідчать, що для селища з курортно-рекреаційними закладами до 5 тис. місць на одного відпочивальника необхідно «брутто» близько 150 м² курортно-рекреаційної, 200 м² сільсько-господарської та 200 м² лісопаркової території; для міста з курортно-рекреаційними закладами до 20 тис. місць – відповідно 250, 500 і 300 м² на одного відпочивальника. Наведені співвідношення важливі при розробленні генеральних планів населених пунктів з курортно-рекреаційними та туристичними функціями для резервування територій для перспективного розвитку всіх видів забудови та створення «ландшафтних пауз».

Інша проблема – це врахування вартості курортно-рекреаційних земель, яка впливає на нормативи інтенсивності використання та розміри ділянок для забудови курортно-рекреаційними закладами, особливо тими, які мають розвинуту інженерну інфраструктуру.

Приклад: Аналіз наукових джерел свідчить про те, що в середньому в Україні показник щільності відпочивальників на освоєній курортно-рекреаційній території сьогодні становить 40–100 люд./га; науково доведено, що цей показник може бути підвищений до 125–350 люд./га; зарубіжний досвід свідчить, що він може становити 200–500 люд./га; порівняльні нормативні показники земельних ділянок (на одну розрахункову одиницю) в Румунії у 3–5 разів менші, ніж діючі в нашій практиці (санаторії: Румунія – 40–45 м², Україна – 125–150 м²; дитячі табори: відповідно 35–40 м² і 175–200 м²; готелі: відповідно 20–30 м² і 50–75 м² тощо).

Важливою є також проблема нормативного забезпечення проектування при реконструкції забудови курортно-рекреаційних зон в умовах бальнеогрязевих курортів, приморських міст, а також туристичних центрів в історичних ареалах населених пунктів.

Регіональні аспекти нормування територій – це надзвичайно важливий напрямок як наукових досліджень, так і реформування ДБН; вони повинні враховувати специфіку унікальних природних регіонів (Азово-Чорноморське узбережжя, Карпати, басейн р. Дніпро тощо), а також і особливості всіх районів та областей країни з урахуванням сучасних соціально-економічних перетворень та екологічних вимог.

Пропозиції щодо реформування розділу «Ландшафтно-рекреаційні території». Розроблення нової редакції ДБН «Планування і забудова територій» у цілому кардинально відрізняється від діючих ДБН 360-92** «Планування та забудова міських і сільських населених пунктів» у частині:

- нормативного забезпечення проектування не тільки територій у межах міських і сільських поселень, але й інших територій за межами населених пунктів (позаміських, міжселищних, природно-заповідних, туристичних, курортно-рекреаційних тощо);

- орієнтації нормативів не тільки на розроблення генеральних планів поселень, але й на відповідні ієрархічні рівні проектування (регіональний, локальний, об'єктний тощо);

- виявлення деяких регіональних особливостей планування територій відповідно до фізико-географічного районування території України і Закону України «Про Генеральну схему території України»;

- обґрунтування на основі вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду нових нормативів, наприклад, земельних ділянок курортно-рекреаційних та туристичних закладів та зменшення їх розрахункових показників у 1,5–2 рази;

- оновлення номенклатури закладів обслуговування, зокрема курортно-рекреаційних та туристичних, з введенням нових типів закладів (готелі, хостели тощо) та зменшенням їх кількості (з 16 типів до 10);

- досягнення відповідності територій містобудівного освоєння категоріям земель, встановленим Земельним кодексом України (оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, природно-заповідного призначення тощо).

Інші напрямки і результати нормативних змін є також у кожному з 15 розділів нових ДБН, які можуть бути докладно представлені відповідальними авторами.

Що стосується даного фрагмента ДБН, то на основі здійсненого аналізу було, по-перше, розширено структуру розділу 9 «Ландшафтно-рекреаційні території», у якому було сформовано 7 замість 3-х підрозділів (у тому числі 4 нових), а саме: 9.1 «Мережа ландшафтно-рекреаційних територій»; 9.2 «Озеленення територій населених пунктів»; 9.3 «Рекреаційні території»; 9.4 «Курортні території»; 9.5 «Туристичні території»; 9.6 «Позаміські ландшафтні території»; 9.7 «Природно-заповідні території»; по-друге, було введено, скориговано або анульовано деякі позиції та показники, що в цілому дозволило оновити текст існуючих ДБН у частині ландшафтно-рекреаційних територій більш як на 70%.

Напрями подальшого удосконалення нормативно-методичної бази проектування

1. Для врахування природно-географічних, соціально-економічних та історико-культурних особливостей різних регіонів України доцільно удосконалити існуючі методичні рекомендації, правила та нормативні

показники планувальної організації регіональних (обласних, районних) територіальних курортно-рекреаційних, туристичних та природно-заповідних, екологічних мереж, а також розробити рекомендації щодо створення та планувальної організації таких мереж в умовах об'єднання місцевих громад.

2. З метою вирішення складних функціональних, земельних та економічних відносин у міських і сільських поселеннях з курортно-рекреаційною функцією необхідно встановити завдання, правила та норми їх проектування з визначенням головних вимог щодо їх збалансованого територіального розвитку та розміщення всіх видів забудови (стаціонарних рекреаційних закладів, дачного будівництва, об'єктів у місцях короткочасного відпочинку тощо), а також визначити параметри інфраструктурних (ділянок забудови, доріг, інженерних споруд) та екологічних нормативів (ділянок парків, пляжів, природоохоронних зон).

3. Для більш ефективного використання курортно-рекреаційних територій слід розробити систему диференційованих норм залежно не від типу закладів (за нинішніх регламентацій), а від категорії земель (під забудову, озеленення, інженерно-транспортні споруди тощо), з відповідним методичним забезпеченням проектного процесу щодо архітектурно-ландшафтної організації та благоустрою різних функціональних зон.

4. Важливо підсилити екологічний напрямок удосконалення курортно-рекреаційної нормативної бази за рахунок впровадження в містобудівні норми деяких діючих норм природоохоронного, земельного, водного та лісового законодавства й одночасно включення принципових містобудівних регламентів у природоохоронне законодавство, зокрема у нормативно-правове поле тих документів, де містобудівні вимоги, дозволи та обмеження, як правило, не представлено.

5. Згідно з міжнародними вимогами доцільно науково обґрунтувати вплив рекреації та туризму на довкілля і на цій основі розробити нормативні показники «граничних антропогенних навантажень» на природні та культурні ландшафтні комплекси; визначити правила містобудівного використання прибережних захисних смуг, пляжних територій, зон санітарної охорони курортів; розробити методи та нормативні регламенти щодо створення та ландшафтно-рекреаційного планування еколого-містобудівних систем, міжнародних транспортних коридорів та міждержавних резерватів.

На завершення вартими уваги є «Правила нормотворення» канадського вченого Роберта Берджерона, де представлено структурну модель розроблення нормативного документа, у якій, крім змістовних аналітичних частин (визначення, норми, рекомендації тощо), є також позиції, які

відображають еволюційні (попередні знання), політичні (сучасна реальність) та юридичні (зв'язок з існуючим законодавством) аспекти нормотворчого процесу.

Цікавою і повчальною є також настанова французького вченого Рене Декарта у праці «Міркування про метод» стосовно правил нормопроекування, який наголошував: 1. «Не приймай жодну річ як істинну, якщо ти її не пізнав»; 2. «Поділяй кожну проблему, що вивчається, на окремі складові, щоб краще їх вирішити»; 3. «Починай виклад з найпростіших нормативних елементів, а завершуй найскладнішими»; 4. «Постійно роби перегляд нормативного тексту, щоб впевнитися, що нічого не пропущено».

Прості, зрозумілі, на перший погляд, чотири правила, які зберігають свою філософську цінність і донині.

Список літератури

1. *Bergeron R.* Legislative drafting rules. – Ottawa, 1998. – 44 p.
2. *Панченко Т.Ф.* Проблеми реформування нормативної бази розвитку рекреаційних територій // Досвід та перспективи розвитку міст України: Зб. наук. праць. – К.: Укрархбудінформ, 2000. – С. 101–104.
3. *Містобудування.* Довідник проектувальника. – К.: Укрархбудінформ, 2006. – 192 с.
4. *Актуальні аспекти нормативного забезпечення курортно-рекреаційного природокористування // Досвід та перспективи розвитку міст України. Нормативно-правові аспекти містобудування: Зб. наук. праць. – Вип. 12. – К.: Діпромісто, 2007. – С. 78–86.*